

Budapest foglalkoztatási helyzete és annak változása

DÖVÉNYI ZOLTÁN–IVÁN LÁSZLÓ

Jelen tanulmányban a főváros foglalkoztatási helyzetére vonatkozó általános adatokat, valamint a munkaerőpiac néhány szegmensét dolgoztuk fel. Eredeti elképzelésünk szerint a fenti irányokban a közép- és hosszútávú tendenciákat és folyamatokat kívántuk bemutatni, viszonylag részletes képet adva a jelenlegi helyzetről. Ettől a koncepciótól azonban részben el kellett térnünk, mert az általukóban lévő magyar statisztika jelenleg számos területen még nem képes megfelelő naprakész adatokat szolgáltatni. Úgy kompromisszumos megoldásként a jelenlegi szituáció felvázolása során néhány esetben kénytelenek voltunk becslésekre szorítkozni.

A foglalkoztatottság általános mutatói

Az aktív népesség számának alakulása

Budapesten az aktív keresők száma – az uralkodó társadalmi–gazdasági tendenciák alapján – már csaknem két és fél évtizede, s egyre gyorsuló ütemben csökken (1., 2. táblázat), aminek hátterében *társadalmi oldalról* országosan is jellemző, de a fővárosban fokozottabban jelentkező *negatív demográfiai tendenciák* állnak, vagyis a népesség gyors elöregedése, ezen keresztül az inaktív (nyugdíjas) lakosság átlagot jóval meghaladó aránya és a születések számának ciklikusan drasztikus visszaesése.

1. táblázat. Az aktív keresők száma Budapesten, fő

Kerület	1970	1980	1990	Kerület	1970	1980	1990
I.	25136	19867	13988	XIII.	88991	70128	60898
II.	55368	52308	43815	XIV.	80768	86673	63455
III.	45120	62263	72571	XV.	34357	57223	45696
IV.	47172	40936	51738	XVI.	34373	36493	32945
V.	35419	24115	17697	XVII.	26597	27627	34226
VI.	48582	33636	24000	XVIII.	50576	45464	46300
VII.	64039	43177	34512	XIX.	34811	27349	33486
VIII.	76490	52735	38615	XX.	60535	50730	41902
IX.	60136	44368	33125	XXI.	43117	40112	43407
X.	45013	56303	49871	XXII.	22819	26076	25139
XI.	90184	90742	77342				
XII.	41066	40938	33527	Összesen:	1110669	1029263	918255

2. táblázat. Az aktív keresők számának változása Budapesten

Kerület	1970-1980		1980-1990		Kerület	1970-1980		1980-1990	
	fő	%	fő	%		fő	%	fő	%
I.	- 5269	- 21,0	- 5879	- 29,6	XIII.	- 18863	- 21,2	- 9230	- 13,2
II.	- 3060	- 5,5	- 8493	- 16,2	XIV.	5905	7,3	- 23218	- 26,8
III.	17143	38,0	10308	16,6	XV.	22866	66,6	- 11527	- 20,1
IV.	- 6236	- 13,2	10802	26,4	XVI.	2120	6,2	- 3548	- 9,7
V.	- 11304	- 31,9	- 6418	- 26,6	XVII.	1030	3,9	6599	23,9
VI.	- 14946	- 30,8	- 9636	- 28,6	XVIII.	- 5112	- 10,1	836	1,8
VII.	- 20862	- 32,6	- 8665	- 19,9	XIX.	- 7462	- 21,4	6137	22,4
VIII.	- 23755	- 31,1	- 14120	- 26,8	XX.	- 9805	- 16,2	- 8828	- 17,4
IX.	- 15768	- 26,2	- 11243	- 25,3	XXI.	- 3005	- 7,0	3295	8,2
X.	11290	25,1	- 6432	- 11,4	XXII.	3257	14,3	- 937	- 3,6
XI.	558	0,6	- 13400	- 14,8					
XII.	- 128	- 0,3	- 7411	- 18,1	Összesen:	- 81406	- 7,3	- 111008	- 10,8

Gazdasági szempontból nézve a kérdést, látható, hogy a főváros tradicionálisan túlzott – bár jelenleg már a korábbihoz mérten némileg mérséklődő – gazdasági súlyából, centrális szerepéből fakadóan, a nemzetközi gazdaság-átalakulási trendek (ipari tevékenység jelentőségének relatív mérséklődése, gyorsabb terciarizálódás, a negyedik szektor átlagosnál nagyobb megjelenése stb.) itt voltak a leginkább kézzelfoghatóak. A szocialista tervgazdálkodás rendszerében – különösen az 1970-es évtized közepétől – Budapest sokkal nyitottabb volt a keleti blokkon kívüli kapcsolatok irányába, mint az ország más területei. A főváros viszonylagos nyitottsága és kiemelt helyzete a vontatott és féloldalas modernizáció korlátozott megjelenését is elősegítette.

A folyamat igazi megértéséhez tudni kell, hogy a sajátosan magyar típusú, békés rendszerváltás, a diktatúra felpuhulása 1968-tól, a gazdaság folyamatos, meg-megtorpanó átalakulása keretében zajlott le. A diktatúra hosszú agonizálása leghamarabb a gazdaság központjában vált érezhetővé. Ez a *speciálisan magyarországi* gazdasági modell az ún. *második gazdaság* térnyerésében realizálódott, ami Budapesten és környékén – a város elsődleges gazdasági hatása alatt álló városrégióban – volt a legerősebb, és éppen ez a nem támogatott, de megtűrt „árnyékgazdaság” tette lehetővé – a magyar, kezdetleges eredeti tőkefelhalmozás révén – a kapitalista átalakulás fokozatos kibontakozását.

Az aktív lakosság számának 1970–1990 közötti alakulását nézve kitűnik, hogy a budapesti népesség gazdasági aktivitása a fenti időszakban jelentősen csökkent. Ezt egyértelműen jelzi, hogy amíg a lakónépesség száma 1990-ben valamivel több volt, mint 1970-ben, addig az aktív keresők száma 1,1 millióról 917 ezerre csökkent (– 17,3%), így a főváros népességének egyre kisebb hányada jelenik meg a munkaerőpiacon (1970-ben a lakónépéségnél még 55%-a, 1980-ban éppen a fele, 1990-ben viszont már csak 45%-a dolgozott).

A budapesti átlagértékek mögött azonban kerületi szinten az idők folyamán növekvő különbségek húzódtak meg. 1970-ben a legmagasabb aktivitási ráta a X. és a XXI. kerületben volt, itt a lakosság 58%-a állt munkaviszonyban. A legalacsonyabb érték (53%) a XVII. és a XIX. kerületben volt. Tíz évvel később a két szélső érték 54% (X. kerület) és 47% (VI., VII. és XIX. kerület), 1990-ben pedig 51% (X. kerület) és 40% (I., V. és VI. kerület). A változás iránya a vizsgált húsz évben meglehetősen egyértelmű: a belső kerületekben az aktív lakosság száma és aránya jelentősen csökkent, a külső kerületekben viszont – főleg ahol a nagy lakótelepek épültek – az aktivitási ráta fővárosi

átlagnál magasabb lett. Másként megfogalmazva ez azt jelenti, hogy a lakosság, ill. az aktív keresők várostesten belüli jelentős átrendeződése ment végbe az elmúlt évtizedekben; a belső városrészekben a lakó funkció jelentősége érzékelhetően csökkent, s ez egyre inkább kihelyeződött a főváros középső és külső területeire.

Ezt a folyamatot egyértelműen jelzi a fővárosi lakosság életkor szerinti elkülönülése is, amit röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy a belső városrészekben az átlagosnál alacsonyabb az aktív korú (15-60 éves) népesség aránya, magas viszont az időskorúaké. Ezzel ellentétben a többi kerület egy részében a fővárosi átlagnál jelentősen magasabb az aktív korúak aránya. A különbségek korántsem jelentéktelenek: 1990-ben a fővárosi lakosság 61%-a volt aktív korú, a belső kerületekben (I., V., VI., VII.) viszont csak 54–57%, másutt (III., X., XV., XXI., XXII. kerület) 63–66% volt a mutató értéke.

Az egyes kerületek aktivitási rátája alapvetően végülis a korszerkezettől függ, mert az aktív korú népességen belül a ténylegesen aktív keresők aránya alig mutat eltérést. Szinte valamennyi kerületre érvényes, hogy 1990-ben a 15–60 éves lakosság 70–75%-a dolgozott.

A keresők létszámváltozásának területi jellemzői az 1970-es évtizedben

Budapesten az 1970-es években – a bevezetőben említett okok következtében – átlagosan mintegy 7,3%-kal (kb. 80 ezer fővel) csökkent az aktív népesség, ami területileg (kerületenként) eltérő formában és mértékben zajlott le (–32,6–66,6%) (2. táblázat).

A *fővárosi átlagot meghaladó* (10,1–32,6%-os) *csökkenés* 11 kerületben következett be, de még közöttük is többféle kiváló ok differenciált:

1. A legerősebb negatív tendencia (21,0–32,6%-os népességcsökkenés) a központi fekvésű (I., V., VI., VII.) kerületekben érvényesült, ahol a népesség gyors elöregedése, ill. az ezzel párhuzamosan zajló city-képződés volt a folyamat elsődleges oka. (Szembetűnő, hogy ebben a demográfiaiailag leginkább problematikus VII. kerület képviselte a –32,6%-os – negatív szélső pólust.)

2. A *tradicionálisan ipari orientációjú* külvárosi (IX., XIII.), ill. az ehhez hasonlatos, egyes elővárosi típusú kerületekben (IV. Újpest, XVIII. Pestszentlőrinc, XX. Pestszenterzsébet) a csökkenés mértéke 10,1–26,2% között szóródott.

3. Bizonyos *átmeneti típust* képviselt a VIII. kerület (31,1%-os csökkenés), ahol a régi keletű ipari orientáció a belső területrészekben (Belső-Józsefváros) city-formálódással kombinálódott. A Józsefvárosban ekkor kezdődött az a slumosodási folyamat, amely napjainkra a főváros talán legsúlyosabb negatív szegregációs problémáját jelenti.

4. *Speciális területi* típust mutatott a XIX. kerület. Kispest eredeti funkciója szerint egyrészt tisztviselőtelep-jellegű előváros volt, s a 70-es évekre népessége jelentősen elöregedett; másrészt könnyűipari profillal rendelkezett, amely ágazatot ebben az időszakban a technológiai avultság miatt jelentős recesszió sújtott. Fenti okok következményként csökkenhetett 21,4%-kal aktív népessége.

A *fővárosi átlag körüli csökkenés* (5,5–7,0%) mindössze két kerületre (II., XXI.) volt jellemző. Közülük a XXI. kerület (Csepel) helyzete sajátságos volt. Mivel e kerület főváros „vörös elővárosi övezeteként” él a köztudatban, a szocialista társadalompolitikának alárendelt területpolitika a kerületet hosszú időn át magas állami preferenciákban részesítette, azon túl, hogy a gazdaságtalanul termelő üzemek, üzemrészek

rendszeresen kapták a kiemelt állami támogatást. Így a vizsgált évtizedben Csepelen csak a fővárosi átlagot reprezentáló (7,0%-os) mértékben indult meg az ipari létszám leépülése.

A budai XI. és XII. kerületet az aktív népesség számának (-0,3–0,6%-os) *stagnálása* jellemezte. A XI. kerületben az ipar létszámcsökkenését a jelentősebb lakásépítések (Kelenföldi, Fehérvári úti lakótelep) nyomán a beáramló fiatalos népesség ellensúlyozni tudta (0,6%-os növekedés).

Mérsékelt növekedést (3,9–14,3%) négy kerület (XIV., XVI., XVII. és XXII.) mutatott, közülük három a kelet-pesti térségben helyezkedett el, s a régi várostest alvó-külvárosi (XIV. kerület), ill. a szintén alvó-elővárosi (XVI., XVII. kerület) területét reprezentálja. A XXII. kerület pedig inkább a bolygó elővárosok közé sorolható. A XIV. kerületben abban az évtizedben jelentős államilag finanszírozott és bonyolított, szovjet paneles technológiájú, tömeges lakásépítés zajlott (Füredi úti lakótelep), s ennek következményeként, míg a további három, ún. peremkerületben a nagyobb volumen magánérvős (családiházak) lakásépítés eredményeként emelkedett elsősorban az aktív népesség száma.

Három kerületben (III., X., XV.) *kiemelkedően* (25,1–66,6%-kal) *nőtt az aktív keresők száma*, ezek azon kerületek voltak, ahol a szocialista tervgazdálkodás egyik legnagyobb fiaskóját jelentő, óriási lakótelepek, falanszter szerű alvóvárosok, városrészek épültek.

A hatalom felismerve a „létező” szocializmus talán legfeszítőbb – a nagyvárosokban különös élességgel jelentkező – társadalmi gondját, a krónikus lakáshiányt, a kihívást a szovjet típusú, tömeges lakásépítésre alkalmas, de a kampányjelleg következtében kicsi és silány végterméket produkáló házgyárak magyarországi, úgyszólván kritikátlan adóptálásával próbálta megválaszolni. A lakáshiány gyökere részint ideológiai alapokon nyugodott, a rendszer ugyanis deklarálta az állami lakás „juttatásszerű” elvét, ám a fizetésekbe nem foglalták bele a lakáshoz jutás összegét. Amikor nyilvánvalóvá vált ezen elv tarthatatlansága, a lakáskérdést szociális alapokra helyezték át, de a fizetésekbe továbbra sem építették be a lakásköltségeket (SZELÉNYI I. 1990). A lakásépítés ideológiájában a gyorsaság és a gazdaságosság – nagy számok ígérete – kaptak prioritást. A nagy számokra és méretekre való törekvés kettős forrásból fakadt; egyik a szovjet gigantomániából eredt, másik sokkal inkább gazdasági indítást hordozott, ugyanis a minimális alapterületű, de számszerűleg sok lakás révén próbálták megoldani a fajlagos olcsóságot, ami igen nagy tévedésnek bizonyult. Az így felépített tömeges, viszonylag komfortos, de a technológiai problémák és a járulékos beruházások miatt relatíve mégis igen drága, és egyre drágábban fenntartható silány, gettószzerű életminőséget nyújtó alvóvárosok és bizonytalan jövőjük a volt szovjet blokk talán legnagyobb jövőbeli társadalmi-gazdasági problémáját vetíti előre.

A III. kerületben, a történelmi levegőjű, kisvárosias hangulatú külváros helyén a régi Óbuda szinte teljes lebontása árán épültek panelházak. A X. kerületben részint az elavult munkás-külváros központjának rekonstrukciója révén, másrészt Kőbánya-Újhegyen, ill. a XV. kerületben, Újpalotán teljesen új, „zöldmezős” területen, a régi előváros szomszédságában, ahhoz kapcsolódva húzták fel a gigantikus lakótömböket. A városrésznyi lakótelepek tömegességük révén óriási embermennyiséget mozgattak meg a városon belüli áttelepülés formájában, de fogadták a fővárosba bevándorló vidékieket is. Az áttelepülés életformaváltást is követelt, s a tulajdontól való megfosztottság a gyökeretelenség érzetével párosulva fokozta a falanszterek elidegenültség-érzetét, kialakult a „városi nomádok” rétege, ami súlyos társadalmi devianciákba torkollt (rockerek, csövesek stb.) (GYÖRGY P.–Ifj. DURKÓ ZS. 1993). Az infrastrukturálisan komfortos, de nagyon kicsi (alig 50 m²-es) lakások szinte azonnal újraterrázták a lakáshiányt (ún. minőségi cserére váró lakásigénylők), és felvetették a második lakás (nyaraló, hétvégi ház, hobbykert) iránti igényt. Tovább rontotta a lakáshelyzetet a kicsi lakótelepi lakások

hibás elosztási gyakorlata is, mert szociális alapon a több (legalább 3) gyermekes családok az állami lakás(„lakólyuk”) elosztásában „soronkívüliséget” élveztek, ami tovább növelte a lakótelepek relatív zsúfoltságát.

Az 1980-as évek sajátosságai

Az 1980-as évtized Magyarországon a szocializmus teljes szétesésének időszaka, ami ellentétben az előző évtizeddel – amely a külföldi kölcsönök által mesterségesen fenntartott gazdasági növekedés mámorea által ma „aranykorként” él a közvéleményben –, a gazdasági pangás, a vége pedig a jelentős recesszió kezdetének dekádja. Az 1970-es évtizedben felhalmozott, s tovább növelt adósságteher miatt az állami források erősen beszűkültek, ami szinte teljes beruházási stopot eredményezett.

A 80-as években az ország egyre súlyosbodó demográfiai helyzete következtében átlagosan mintegy 10,8%-kal (kb. 111 ezer fővel) csökkent a fővárosi aktív népesség száma (2. táblázat). *Budapesti átlagot meghaladó erőzió* (17,4–29,6%-os csökkenés) ismét 11 kerületben jelentkezett, de a belső sorrend némileg átstrukturálódott. (Mind a negatív, mind pedig a pozitív értékek mérséklődtek, a maximális szórás 99,2% pontról, 56%-ra esett vissza.) Az új folyamat jellemzői:

1. Tovább folytatódott a centrális kerületek (I., V., VI.) city-képződésre utaló erősen *negatív trendje* (26,6–29,6%), de most 29,6%-os népességszám csökkenésével az I. kerület vette át a VII.-től a „vezető” szerepet.

2. A *posztindusztriális fejlődés* kibontakozásával párhuzamosan folytatódott a régi keletkezésű, kettős arculatú ipari külvárosok (VIII., IX. kerület) létszámleépülése (25,3–26,8%-os csökkenés), s a Belső-József-, ill. Belső-Ferencváros területén pedig citysedési nyomok is jelentkeztek. Hozzájuk kapcsolható a XX. kerület, Pestszenterzsébet (–17,4%), ahol az ipari profilú bolygó-elővárosi jelleg, és a központi terület lakótelep-jellegű átépítése csökkentőleg hatott az aktív lakosság számára.

3. A VII. kerületben az előző évtizedben kulminált *aktív lakosságcsökkenés némileg visszaesett* (19,9%-ról 12,7%-ra). Az elmúlt évtizedben megindult city-sedés tovább folytatódott, de a rendkívül leromlott épületállomány miatt – a VIII. kerület után – itt is elkezdődött a slumosodási folyamat (CSANÁDI G.–LADÁNYI J. 1992).

4. Az előző fejezetben vázolt tömeges lakótelep-építési folyamat visszasságait látszik bizonyítani a XIV. és XV. kerület példája, ahol az *előző dekád* – a XV. kerület esetében extrém magas, 66,6%-os – *növekedése negatív tendenciára* (–2,1%) váltott. Ez úgy következhetett be, hogy a statikus, mindkét kerületben tekintélyes hányadot képviselő, nagyon kis alapterületű telepszerű lakások nem alkalmasak a többgenerációs családok együttélésére, így az elmúlt évtizedben még gyermekkorú, nagylétszámú népesség felnöve kénytelen volt máshol lakást keresni, miközben szüleik nyugdíjasként magukra maradtak (családaprózódási folyamat). Időközben a felmerült negatívumok miatt a panelos lakótelepek társadalmi státusza is erősen leértékelődött, s mind a társadalmi mobilitás, mind pedig a lakások alapterülete a negatív társadalmi szegregáció irányába fordította az ilyen típusú kerületeket.

5. A budai hegyvidéki lakóövezet két pregnáns kerületében (II., XII.) éppen ellentétes tendencia érvényesült, mint a XIV., XV. kerületben, de az aktív lakosság számát illetően mégis hasonló csökkenés következett be (16,2–18,2%). A hegyvidék területe egyre inkább a város elitnegyedévé szegregálódik (BELUSZKY P. 1992), az 1970-es

évtized „eredeti tőkefelhalmozása” a fizetőképes, mobil családokat a budai villa- és társasházias negyedek felé vonzotta, a terület társadalmi státusza egyre emelkedett, ám a *magas társadalmi státus* – elsősorban a gyermekszám visszaesése formájában – *demográfiailag romláshoz vezet*, tehát elsősorban ez áll az aktív népesség fokozódó elöregedésének hátterében.

A *fővárosi átlag körüli (9,7–14,8%-os) lakosságcsökkenés* négy kerületben (X., XI., XIII. és XVI.) következett be. A X. és XIII. kerület mint ipari külvárosok posztindusztriális átalakulása már az előző évtizedben jórészt lezajlott, így most már itt is csak átlagos csökkenést regisztrálhattunk. A *keresszám* a XVIII. és XXII. kerületben stagnált (–3,6–1,8%), ami főként az elővárosi családiházias építkezés nagyobb elterjedésének köszönhető.

Az 1980-as évtizedben került sor a korábban elindított *nagy lakótelep-építési kampányok* (az ún. második 15 éves lakásépítési program: 1975–89) *befejezésére*, ami több esetben *régi elővárosok gyökeres átépítése* formájában valósult meg. Ennek keretében létesült a XXI. kerületben, a városközpontot átfogó (öt ütemet tartalmazó) *rekonstrukciós program*, az évtized első felében jelentős számú panellakást adtak át Csepelen, s az áttelepülők miatt következhetett be *mérsékelt (8,2%-os) növekmény* az aktív keresők számában. A fentiekhez hasonló indítással *nőtt kiemelkedő mértékben (16,6–26,4%-kal)* négy kerületben (III., IV., XVII. és XIX.) az aktív lakosság száma.

A IV. kerületben (Újpest) és a XIX. kerületben (Kispest) a csepelihez hasonló *városközpont-rekonstrukciós program* zajlott, melynek befejezésére az 1980-as évtized közepén került sor. Következésképp a régi, kisvárosias arculatú elővárosok helyén hatalmas lakótelepi alvóvárosok keletkeztek. Az újpesti városközpont rekonstrukciós átépítésének befejezésével párhuzamosan, az évtized közepétől, a IV. kerület É-i szögletében (Káposztásmegyér) a korábban beépítetlen területen újabb nagy falanszterépítési program indult, amely a *szocialista típusú lakótelepek egyik utolsó budapesti reprezentánsaként* épült meg. Kispest népességének jelentős hányada kicserélődött, mert a rekonstrukció miatt, mintegy két évtizedes (1960–1980) építési tilalmat léptettek életbe, emiatt a lakóterület állaga erősen leromlott, s jelentőssé vált a népesség elöregedése is. A városrész 1980 körüli bontását követően fiatalos népesség kapott zömmel állami juttatással e területen új lakásokat.

A III. kerületben a *perifériákon tovább folytatódtak a megkezdett lakótelep-építések* (Békásmegyéri, Kaszásdűlői, Római úti lakótelepek), míg a várostesttől területileg eléggé elkülönült, önálló település csoportot alkotó, eredeti állapotában falusias arculatú XVII. kerületben már az előző évtizedben kezdetét vette a városhoz való szorosabb integrálódási folyamat, amely az elővárosi központi területén (Rákoskeresztúr) nagy méretű lakótelep építése formájában realizálódott. Ez a lakótelep már újabb építési elvek szerint épült, több volt a nagyobb alapterületű (80–90 m²-es), és magánérs konstrukciójú lakás, ezért a külvárosi területek beljebb fekvő kislakásos lakótelepeiről (pl. XIV. Füredi úti) a tehetősebb rétegek „minőségi cserék” révén ide települtek át. Újabb tendenciaként (szintén Rákoskeresztúron) megindult a lakótelepek tőzsomszédságában lévő, eddig beépítetlen területen egy beruházói körök által szervezett, személyi tulajdonú lakásokat megvalósító, nagyobb családiházias, ill. ún. korszerű csoportházias telep építése is, és az ide betelepülő népesség tovább növelte a kerület aktív keresőinek számát.

Az aktív lakosság létszámváltozásának területi trendje

A fővárosi aktív keresők létszámában az elmúlt mintegy két és fél évtizedben nagyon karakterisztikus – általában a *mérsékelt, de negatív tendenciájú területi kiegyenlítődés* irányába mutató – területi változások zajlottak le, amelyek elsődleges mozgatórugója – a városrendezési tevékenység úgyszólván egyetlen területre leszűkített, véleményünk szerint igen hibás értelmezéseként – az államilag szervezett és finanszírozott tömeges lakásépítés volt. A létszámváltozások főbb területi típusai – az egyes kerület-csoportokban lezajlott folyamatok sajátosságai alapján – a következők (1. ábra):

1. Az első típust a Duna mentén E–D-i irányban húzódó összefüggő, nagy területsávot lefedő kerületcsoport (I., V., VI., VII., VIII., IX., XIII. és XX. kerület) alkotja, ahol a vizsgált időszakban a budapesti átlagot meghaladta az aktív keresők számának csökkenése. Ez többféle okra vezethető vissza:

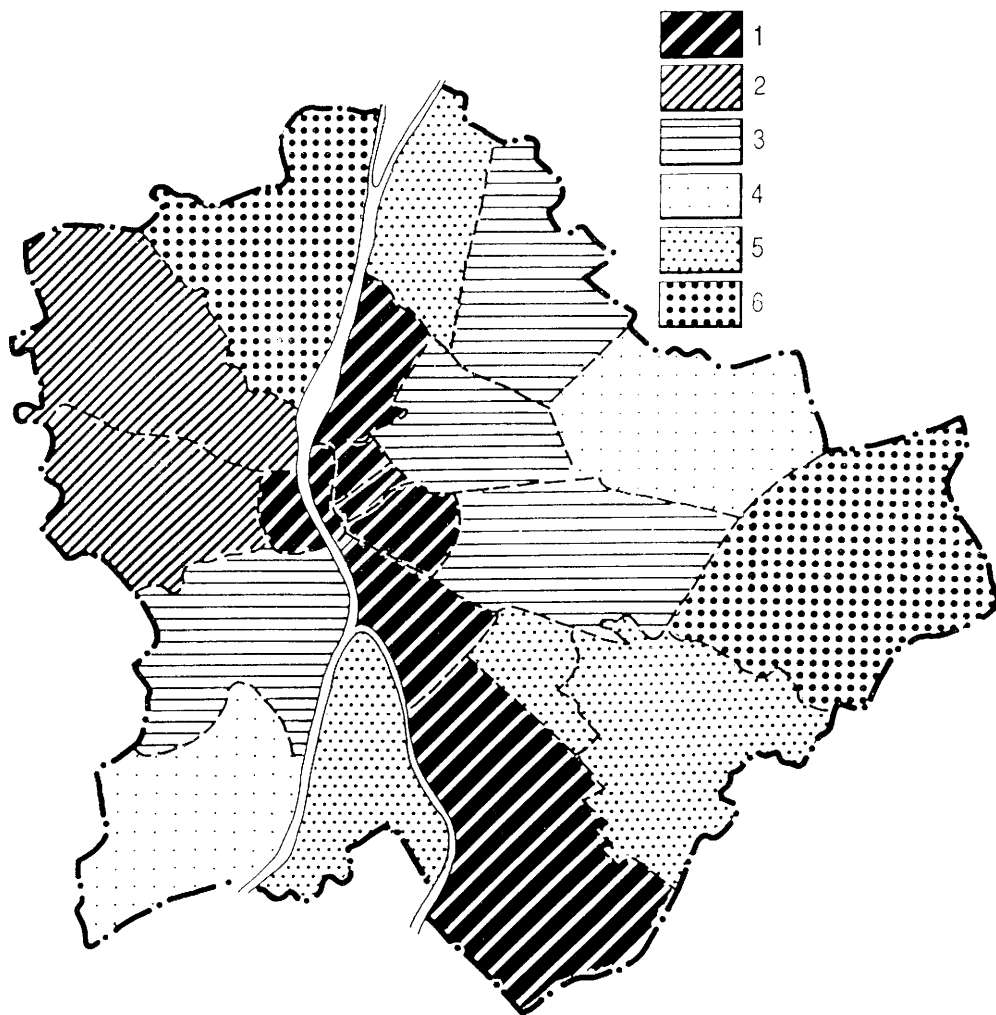
– Az egyre erősödő city-képződési folyamatok következtében a lakosság folyamatos elvándorlása és elöregedése jelentősen csökkentette az I. és V. kerületben az aktív népességet;

– A pesti oldal régi beépítésű, nagy értékű, de jelentősen elavult ingatlanvagyonnal rendelkező központi fekvésű kerületben (VI., VII., VIII., IX. és XIII.) – különösen a Nagykörút által érintett belső, eredetileg funkcionálisan rezidenciális (ún. első lakóhelyöv) városnegyedben (Belső-Terézváros, -Erzsébet-, -József-, -Ferenc- és Újlipótváros) – megfigyelhető az elmúlt 15 évben a *városközponti funkciók expanziója*, ami csökkentőleg hatott az itt élő aktív (lakó) népességre. A leromlott épületállagok a lakosságszerkezet nagyfokú elöregedéséhez vezettek. A VII. és a VIII. kerület középső (lakó-) területein az átfogó rehabilitáció halasztása miatt megindult – a lakosság kontraszelekciója nyomán kibontakozó szegregáció révén – a *slum (helyenként már-már gettó –) képződési* folyamat is. A VIII., IX. és XIII. kerület külső (külvárosias), régi ipari orientációjú területeiről (ún. második munkahelyöv, Külső-József-, és -Ferencváros, Angyalföld) a rossz környezeti és ökológiai állapot, valamint a másutt létesülő tömeges (munkás-)lakásépítés készítette a lakosságot távozásra, emiatt itt is előrehaladt az elöregedési folyamat, ami az aktív lakosság számát drasztikusan csökkentette.

– A XX. kerület (Pestszenterzsébet–Soroksár) – úgyszólván az egyetlen demográfiai szempontból – városközponti jegyeket hordozó (*gyorsan elöregedő*) *elővárosi* (ún. belső agglomerációs) *peremkerület*.

2. A lakosság összetétele és vagyoni helyzete következtében a társadalmi piramis csúcsát alkotó budai hegyvidéki II. és XII. kerület esetében a lakosság elöregedési (az aktív népesség létszámának csökkenésével járó) folyamata csak egy évtizede vált súlyossá, mert itt ekkorra következett csak be a korábban viszonylag nagy kiterjedést elérő társasházak területek demográfiai „beállása”. A terület lakosságának jelentős hányada a régi beépítésű, korábban középosztályi beállítottságú, városközponti kerületek (I., V., VI. VII.) tehetősebb és fiatalabb népességből az 1960–70-es években költözött a sokkal jobb, egészségesebb lakókörnyezetet biztosító budai hegyvidékre. A *magas társadalmi presztizs* – az alacsony gyerekszám és az építési területek korlátozottsága miatt – azonban a jövőben e kerületekben is a fokozottabb elöregedést és az aktív lakosság jelentős csökkenését vetíti előre.

3. A következő területi csoportot a külső (újabb beépítésű), lakóterületi jellegű (ún. második lakóhelyöv) kerületei alkotják (a budai oldalon a XI., a pestin a X. és XIV., valamint a kettős arculatú, elővárosi típusú XV. kerület, ahol az újpalotai óriáslakótelep

1. ábra. Az aktív keresők számának változási típusai Budapest kerületeiben. – 1 = a fővárosi átlagot több évtizede; 2 = csak 1980 óta meghaladó csökkenés; 3 = 1980-ig növekedés, majd átlag feletti mértékű csökkenés; 4 = 1980-ig növekedés, majd átlag alatti mértékű csökkenés; 5 = 1980-ig átlag alatti mértékű csökkenés, majd növekedés; 6 = több évtizede növekedés

Types of the changes in the number of active earners in the districts of Budapest. – 1 = decrease in higher degree than the average of Budapest since decades; 2 = since only 1980; 3 = increase till 1980, then decrease over the average; 4 = increase till 1980 then decrease under the average; 5 = decrease under the average till 1980; 6 = increase since decades

funkcionálisan a belső agglomerációba „kihelyezett”, a második lakóhelyövet reprezentáló alvóváros, míg Rákospalota–Pestújhely valóságos előváros). E kerületben korábban (1960–70-es évek) *nagyon jelentős telepszerű lakás (lakótelep) - építés* zajlott (Lágymányosi, Kelenföldi, Fehérvári úti, Őrmezői, Kőbánya-városközponti, -Óhegyi, -Újhegyi, Gyakorló úti, Kacsóh P. úti, Füredi úti és Újpalotai lakótelepek), ami átmenetileg megnövelte aktív népességüket, de a korábbiakban már részletezett folyamatok (a nagyon kis lakásméret, a fizikai és társadalmi értékvesztés, a bizonytalan távlatok) újabban – az elmúlt másfél évtizedben – e területeken is fokozták a lakosság előregedését, ami csökkentőleg hatott a keresőszámra.

4. A negyedik területi típust a belső agglomerációs (peremkerületi) zóna *családi-házás beépítésű*, kertvárosias településhalmazokból álló *elővárosi* (XVI., XXII.) kerületi alkotják. Egészséges, a magyar életformának a leginkább megfelelő lakássturktúrájuk és a *többgenerációs családok* együttélése még a legutóbbi időkben is a budapesti átlagnál enyhébb keresőcsökkenést eredményezett, s mivel építési területtel egyelőre eléggé jól ellátottak, helyzetükben jelentős romlás továbbra sem prognosztizálható.

5. Az utolsó előtti jellegzetes területi csoportot az előző pontokban már érintőlegesen elemzett belső agglomerációs zónában fekvő, *jelentősen átépített elővárosi* (IV., XVIII., XIX. és XX.) *kerületek* képezik, amelyek a viszonylag új (egy, másfél évtizedes) építések miatt még demográfiai ciklusuk kezdetén, a fiatalos, sok aktív keresős fázisban vannak. A IV., XIX. és XXI. kerületben a városközpontok rekonstrukciós átépítése a régi elővárosok helyén, jelentős mértékben kicserélődött lakossággal rendelkező, fiatal-korösszetételű alvóvárosokat hozott létre, ami hirtelen (ciklikusan) megemelte a kereső népességet.

Érdekes megemlíteni a városrekonstrukciós programok néhány olyan részletét, ami érzékeltetni képes, hogy milyen mérték városon belüli migrációs folyamatokkal jártak ezek. A szakaszokra bontott kampányprogramokban előbb elkezdték bontani az egyes területeket, az itt élő lakás nélkül maradt népességet vagy egy olyan terület lakásaiba telepítették be, ahol már az építési fázisnál tartottak, vagy „zöldmezős” területen épülő lakásjuttatás révén helyezték el őket. (Így pl. az 1970-es években az újpesti szanáltak jelentős csoportjai a Füredi úti lakótelepre [XIV. kerület], a régi pestszenterzsébeti városközpont lakói pedig Újpalotára kerültek.)

Némileg rendhagyó a XVIII. kerület esete, mert ez részben a 3. csoporttal mutat rokon vonásokat. A Pestszentlőrincen felépített, de nem városközponti (szubcentrumi) jelleg Havanna lakótelep hosszú ideig a főváros egyik szociális lakótelepe volt, ám a városrészt eléggé nagykiterjedés családirházas területek is jellemzik (4. csoporttal való hasonlóság).

A távlatok felé irányítva figyelmünket, a hasonló demográfiai struktúra a következő (1990-es) évtizedben e kerületcsoportot minden bizonnyal a 3. csoporthoz fogja integrálni, tehát a lakosság gyors előregedése következtében – átmeneti növekedés után – itt is csökkenni fog az aktív keresők száma.

6. A több évtizede (legalább 1970 óta) folyamatosan növekvő aktív keresőszámot az a két kerület (III., XVII.) mutatja, ahol *hosszabb ideje jelentős telepszerű* (III. kerület: Óbuda városközpont, Békásmegyeri, Kaszásdűlői, Római úti, XVII. kerület: Rákoskeresztúr városközponti lakótelep) és *családirházas* (III. kerület: Testvérhegy, Aranyhegy, XVII. kerület: Rákoskeresztúr, Rákoscsaba) *lakásépítkezés is egyidejűleg folyik*.

Tercier szektor

A főváros aktív lakosságának szektorális megoszlását nézve egyértelműen kitűnik, hogy az 1970–1990 közötti időszakot a terciér szektor nagyarányú térnyerése jellemezte. A folyamat néhány jellemző vonása:

– Miközben a fenti időszakban a foglalkoztatottak száma Budapesten közel 200 ezerrel csökkent, addig a terciér szektorban közel 80 ezres foglalkoztatotti létszám növekedés történt (480 ezerről 557 ezerre).

– A terciér szektor keresőinek számszerű növekedése jelentősen átalakította Budapest foglalkozási szerkezetét. 1970-ben a harmadik szektor aránya még csak 43%, miközben az ipari keresőké még közel 55%. Ezt követően azonban döntő fordulat történt, s 1980-ban a terciér keresők aránya meghaladta az 51%-ot, 1990-ben pedig már a 60%-ot.

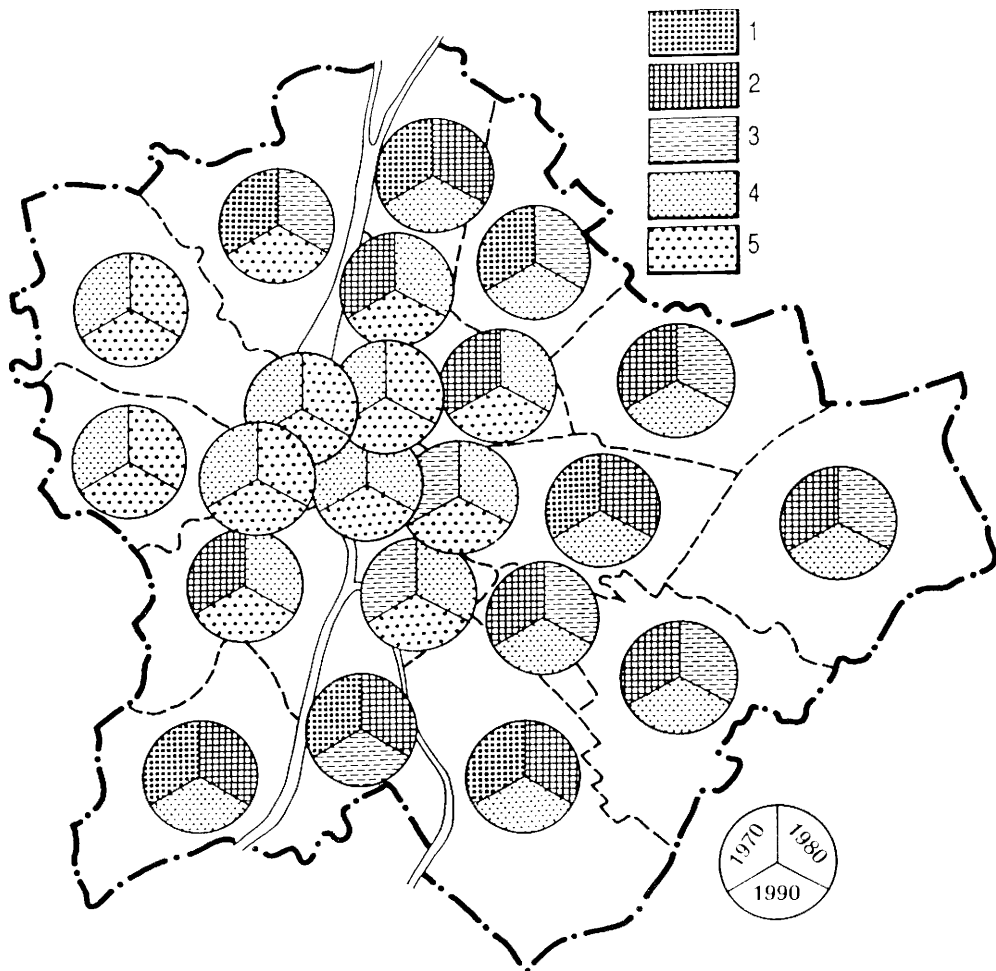
– A fenti néhány adatból is kitűnik, hogy Budapest foglalkozási szerkezete viszonylag rövid idő alatt markánsan átalakult. A korábbi ipari, majd ipari–terciér jellegű nagyvárosból egyre inkább a szolgáltató ágazat meghatározó súlyával jellemezhető település lett.

A terciér szektor térnyerése, azaz a foglalkozási átrétegződés Budapest esetében is területileg meglehetősen differenciáltan játszódott le. Ebből a szempontból a főváros kerületei két alaptípusba sorolhatók:

– A belső városrészben (ide sorolható az I., II., V., VI., VII. és XII. kerület) a foglalkoztatottak többsége már 1970-ben is a szolgáltatásban dolgozott, itt a változás 1990-ig csak annyi, hogy a terciér szektor méginkább meghatározó lett a foglalkozási szerkezetben. Ennek következtében több kerületben (I., II., V. és XII. kerület) a szolgáltatásban dolgozók aránya 1990-ben már a 70%-ot is meghaladta.

– A városmagot széles félkörben övezték azok a kerületek, ahol a foglalkozási átrétegződés erőteljesebben ment végbe. Ezen kerületek többsége 1970-ben még ipari vagy erősen ipari jellegű volt. Az utóbbi típus főleg a főváros hagyományos É-i és D-i ipari övezetében volt jellemző. Ez a foglalkozási szerkezet már 1980-ra jelentősen átalakult. Több ipari és vegyes jellegű kerület 1970–1980 között terciér jellegű lett, hat ipari kerület pedig vegyes foglalkozási szerkezetűvé alakult. A terciérizálódás folyamata a 80-as években is folytatódott, így 1990-ben – a vegyes típusú Csepelt leszámítva – valamennyi fővárosi kerület terciér, vagy erősen terciér jellegű lett (2. ábra).

Az 1990 óta eltelt néhány évben komoly méretű változás nem történt a főváros foglalkoztatási szerkezetében. Ezt nemcsak az eltelt idő rövideisége, hanem az is indokolja, hogy a foglalkozási átrétegződés már korábban lezajlott. Az bizonyosra vehető, hogy a terciér szektor aránya tovább növekedett a foglalkoztatottak között, de ez csak megerősítette a korábbi tendenciákat, trendváltást nem jelentett. Az egykoron hatalmas csepeli gyáripar tönkremenetele és leépülése bizonyosan azzal a következménnyel járt, hogy ez a kerület is átkerült a terciér jellegű városrészek közé.

2. ábra. A foglalkozási szerkezet átalakulása kerületenként (1970–1990). – 1 = erősen ipari (60% feletti arányú ipari kereső); 2 = ipari (több ipari, mint terciér kereső); 3 = vegyes (ugyanannyi ipari, mint terciér kereső); 4 = terciér (több terciér, mint ipari kereső); 5 = erősen terciér jellegű kerület (60% feletti arányú terciér kereső)

Change of employment structure in Budapest by districts (1970–1990). – Character of district: 1 = mainly industrial (more than 60 per cent share of industrial workers); 2 = industrial (more industrial than tertiary workers); 3 = mixed (with the same industrial than tertiary workers); 4 = tertiary (more tertiary than industrial workers); 5 = mainly tertiary (more than 60 per cent share of tertiary workers)

Ipar

Az ipari keresők száma éppen ellentétesen alakult, mint a szolgáltatásban foglalkoztatottaké. 1970-ben Budapest még ipari jellegű nagyváros volt, mivel az aktív keresők közel 55%-a még az iparban és az építőiparban dolgozott. Ekkor a kerületek többségének (22-ből 14-nek) a foglalkoztatási szerkezetében még az ipari vagy erősen ipari jelleg

dominált. Ezt követően azonban gyorsan csökkent az iparban dolgozók száma (1970: 606 ezer, 1980: 463 ezer), s 1980-ban már többen dolgoztak a terciér ágazatban, mint az iparban. Így ekkor már csak öt olyan kerület volt, ahol az ipari foglalkoztatás volt túlsúlyban. Tíz évvel később viszont már egyetlen olyan kerület sem volt, ahol az ipar lett volna a vezető ágazat a foglalkozási szerkezetben. 1990-ben az aktív keresőknek már csak 36,3%-át foglalkoztatták az iparban, a belső városrészekben azonban még a 30%-ot sem érte el ez az arány. 40% feletti ipari részesedés már csak a tradicionális ipari kerületekben (pl. Újpest, Kőbánya, Csepel) volt.

Az elmúlt néhány évben az ipari keresők száma és aránya valószínűsíthetően tovább csökkent a fővárosban. Az egykor több tízezer dolgozót foglalkoztató gyáróriások vagy teljesen tönkrementek, vagy erősen lecsökkent létszámmal dolgoznak tovább. Ezt a leépülést a szép számban létrehozott kisüzemek nem tudták ellensúlyozni, így az ipar súlya tovább csökkent Budapesten. Ez a jelentőségvesztés elsősorban a hagyományos ipari kerületekben nagyobb, a belső kerületeket szükségszerűen nem érintette.

M e z ő g a z d a s á g

A főváros munkaerőpiacán a mezőgazdaság már régóta csak érdekes színező elemnek számít, nincs lényeges súlya a foglalkozási szerkezetben. A hivatalos statisztika szerint az agrárszektorban néhány tízezer dolgoznak (1970:24 ezer, 1980: 40 ezer, 1990: 27 ezer), jelentős részüknek azonban semmi köze a hagyományos mezőgazdasághoz. A korábbi statisztikai nomenklatúra szerint ugyanis a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjai és alkalmazottai automatikusan agrárkeresőnek minősültek, függetlenül a tényleges tevékenységüktől. Így Budapest belső kerületeiben regisztrált agrárkeresők túlnyomó része bizonyosan a szolgáltató szektorban dolgozott, vagy ipari tevékenységet folytatott. Hagyományos értelemben vett agrártevékenység inkább a főváros azon peremterületein folyt, ahol a nagyobb termelőszövetkezetek működtek (pl. a XI. kerületben, Pesthidegkúton, Rákoscsabán, Csepelen stb.).

Jóllehet, az egyes kerületek között volt eltérés az agrárkeresők aránya alapján, az említett statisztikai probléma miatt ezek a különbségek nem voltak nagyok. A mezőgazdasági keresők aránya 1990-ben egyetlen kerületben sem érte el a 6%-ot, ami önmagában is érzékelteti az ágazat csekély súlyát. Ezen a téren az elmúlt években sem történt komolyabb változás, így az agrárszektor a főváros foglalkozási struktúrájában továbbra is csak néhány százalékkal részesedik.

A munkahelyekkel kapcsolatos változások főbb területi jellemzői

A munkahelyek számának alakulása

A budapesti munkahelyek belső struktúráját az *erős területi koncentráció* jellemzi, így az egyes kerületekben lakó aktív keresők száma és a munkahelykoncentráció között – a funkcionális szakosodásból fakadóan – jelentős inkongruencia áll fenn (3. táblázat),

magyarán: a munkahelyek nagyobb hányada (elsősorban a tercier és a kvaterner szektorban) a városközpontban található (ún. első munkahelyöv), míg az ipari jellegűek speciális – jórészt a vasúti közlekedés vonalaihoz kötődő – szektorális zónákba rendeződnek (ún. második munkahelyöv, a város „vegyes” övezetében).

3. táblázat. Az aktív keresők megoszlása Budapest kerületeiben, %

Kerület	1970	1980	1990	Kerület	1970	1980	1990
I.	2,3	1,9	1,5	XIII.	8,0	6,9	6,6
II.	5,0	5,1	4,8	XIV.	7,3	8,4	7,0
III.	4,1	6,0	8,0	XV.	3,1	5,6	5,0
IV.	4,2	4,0	5,6	XVI.	3,1	3,5	3,6
V.	3,2	2,3	1,9	XVII.	2,4	2,7	3,7
VI.	4,4	3,3	2,6	XVIII.	4,6	4,4	5,0
VII.	5,8	4,2	3,8	XIX.	3,1	2,7	3,6
VIII.	6,9	5,1	4,2	XX.	5,4	4,9	4,6
IX.	5,4	4,3	3,6	XXI.	3,9	3,9	4,7
X.	4,0	5,5	5,4	XXII.	2,0	2,5	2,7
XI.	8,1	8,8	8,4				
XII.	3,7	4,0	3,7	Összesen:	100,0	100,0	100,0

Azon települések (kerületek) tekinthetők *foglalkoztató központoknak*, ahol a helyben települt munkahelyek száma meghaladja a helyi illetőségű aktív keresők számát. A foglalkoztató központok saját népességüknek munkahelyválasztékot, a meglévő munkahelytöbblet alapján pedig a környezetükben található kisebb (általában falusi jogállású, és/vagy alvó-) településeknek munkalehetőséget biztosítanak. A nem helyben lakó kereső népesség *napi vagy egyéb szabályos időközönkénti ingázás* formájában közelíti meg munkahelyét, ezáltal a foglalkoztató központok mindig ingázási többlettel rendelkeznek (4. táblázat).

4. táblázat. Budapest munkaerőmérlege

Mutató	1970		1980		1990	
	fő	%	fő	%	fő	%
Budapesten lakó aktív kereső	1110669	100,0	1029263	100,0	918255	100,0
Budapesten kívülre eljáró	20786	1,9	26789	2,6	26814	2,9
Budapesten dolgozó aktív kereső (munkahelyszám)	1294198	100,0	1207536	100,0	1086872	100,0
Kerületen belül dolgozó	404278	31,2	327857	27,1	291992	26,8
Kerületek közti mozgás	685605	53,0	674617	55,9	599449	55,1
Bejáró vidéki	204315	15,8	205062	17,0	196431	18,1
Ingázási többlet	183529	14,2	178273	14,8	169617	15,6

A szocialista munkaerőgazdálkodás, melynek alapvető szempontja a szocialista (állami) nagyipar működtetéséhez szükséges munkaerő minden áron történő biztosítása volt, előbb a városközeli, később a jó közlekedésföldrajzi helyzetű falusi települések munkaerőforrásait merítette ki, s ahogy egyre kínzóbbá vált a munkaerőhiány – az 1970-es évek közepétől – mind távolabbi vidékek felé terjedtek ki a bejárási övezetek (LENCSE S F. 1986).

Az 1970-es évtizedben a *munkaerő-tartalékok kimerülése* következtében a foglalkoztatottság extenzív növekedése lényegesen lefékeződött, a bejárású övezetek már alig bővültek, viszont tovább folyt az intenzív területek kiszélesedése. A második gazdaság térnyerésével párhuzamosan pedig megindult az ingázók számának csökkenése.

1984-től a közlekedési tarifák ismétlődően jelentős emelkedése fékezőleg hatott az ingavándor-forgalomra, amit azonban az utazás költségeinek 80%-os munkáltatói átvállalása úgyszólván teljes mértékben kompenzált, ezért a legutóbbi időkhöz a *Budapest-re bejárók* száma csak alig több mint 4%-kal (hózzávetőleg 8–9000 fővel) csökkent.

Figyelemre méltó viszont, hogy az abszolút csökkenés ellenére a bejáró vidéki munkavállalók *relatív részesedése* az 1970. évi 15,8%-ról 1990-re 18,1%-ra emelkedett ami a fővárosban fokozottan tapasztalható demográfiai apály (gyors előregedés) miatt a budapesti lakhelyű aktív keresők számának a bejárókénál jóval nagyobb (közel 11%-os) csökkenése következtében alakulhatott ki. Tehát *egyre erősödik a fővárosnak a napi bejárású övezet munkaerejére való ráutaltsága*. A tendencia hosszabb ideje társadalmi feszültség forrásává vált, hogy ti. fokozódik a város–vidék egyoldalú ráutaltsági, „kizsákmányolási” viszonya.

A vázolt folyamat hozzájárul az utóbbi másfél évtizedben erősödően tapasztalható országos fővárosellenesség kialakulásához; a „magyar sivatag” megirigyelte a centrum kiváltságait, s a civil társadalom és a demokrácia kiterjedésével párhuzamosan a mérséklés céljából hathatós kezdeményezések is történtek. A főváros rátelepszik a környék munkaerejére, de cserébe nem sok előnyt tud nyújtani. Az igazi problémát az jelenti, hogy a kvalifikálatlanabb, elsősorban fizikai foglalkozású munkaerő kerül ki a bejárású övezetből, míg a szellemi keresők inkább fővárosi – kiemelkedő mértékben budai (II., XII., XI. és III. kerületi) – illetőségűek.

Munkahelykoncentráció Budapest kerületeiben

A bevezetőben említett jellegzetességek értelmében Budapesten 8 kerület (I., V., VI., VII., VIII., IX., X. és XIII.) tekinthető *egyértelműen* (a városi átlagnál jobban 1970: 116,5%, 1980: 117,3%, 1990: 118,5%) *foglalkoztató profilúnak*, habár az abszolút munkahelykoncentráció (5. táblázat) az 1970. évi 56,2% -ról (közel 728 ezer munkahelyről), 1990-re 51,2%-ra (mintegy 557 ezerre) mérséklődött.

5. táblázat. Abszolút munkahelykoncentráció Budapest kerületeiben
(Részesezés az összes munkahelyek számából %-ban)

Kerület	1970	1980	1990	Kerület	1970	1980	1990
I.	2,1	2,0	2,1	XIII.	9,2	7,9	8,0
II.	3,2	3,6	3,9	XIV.	5,7	6,4	6,6
III.	3,4	4,2	4,6	XV.	1,4	2,0	2,3
IV.	5,3	4,4	4,1	XVI.	1,5	1,6	1,9
V.	10,3	10,9	10,6	XVII.	0,7	1,2	1,5
VI.	4,9	4,6	4,2	XVIII.	1,9	2,2	2,7
VII.	5,6	5,2	4,9	XIX.	1,9	1,4	1,7
VIII.	8,4	7,9	7,1	XX.	2,4	2,6	2,7
IX.	7,1	6,9	6,2	XXI.	4,4	4,1	3,5
X.	8,7	8,2	8,0	XXII.	1,7	1,7	1,8
XI.	7,7	8,1	8,2				
XII.	2,5	2,9	3,4	Összesen:	100,0	100,0	100,0

Ha azonban a sokkal plasztikusabb, a helyi aktív keresők és a munkahelyek viszonyszámát is tükröző relatív munkahelykoncentrációt (6. táblázat, 3. ábra) vesszük górcső alá, éppen ellentétes – erős koncentrációs – tendenciát tapasztalunk. Az említett kerületcsoport 1970-es 164%-os részesedése 1990-re, a munkahelyszám abszolút csökkenése ellenére is 204,2%-ra emelkedett.

6. táblázat. Relatív munkahelykoncentráció Budapest kerületeiben
(Helyben dolgozó a helyben lakó összes aktív kereső %-ában)

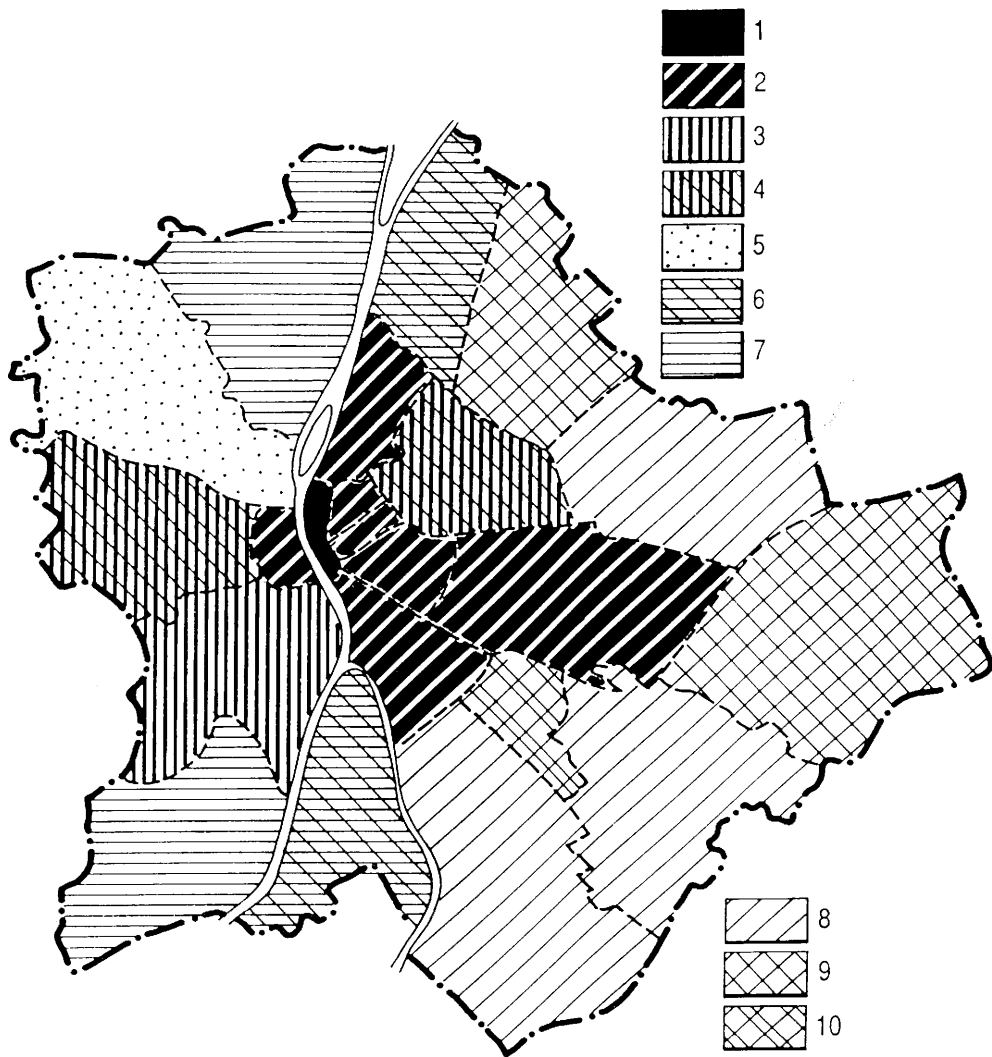
Kerület	1970	1980	1990	Kerület	1970	1980	1990
I.	106,7	121,5	162,3	XIII.	133,3	136,2	143,6
II.	74,3	82,2	96,8	XIV.	91,2	88,6	112,7
III.	96,9	80,9	68,4	XV.	54,4	42,8	53,8
IV.	146,6	128,9	86,1	XVI.	57,4	54,5	62,1
V.	376,2	545,6	650,9	XVII.	36,1	53,9	48,8
VI.	130,8	164,8	191,4	XVIII.	49,7	58,6	63,7
VII.	113,5	144,7	155,9	XIX.	69,1	62,5	54,1
VIII.	142,4	180,0	200,0	XX.	51,5	61,2	70,9
IX.	152,5	187,5	204,7	XXI.	132,3	123,1	88,7
X.	249,1	176,5	173,6	XXII.	96,2	78,8	77,8
XI.	110,0	108,3	115,0				
XII.	78,4	86,6	110,0	Összesen:	116,5	117,3	118,5

Az egyre erősödő city-képződési folyamat és a relatív munkahelykoncentrációs folyamat közötti ok-okozati összefüggés tisztázására külön is szükséges kitérni. A főváros belső városrészeiben ugyanis egy érdekes dualitás érvényesül: részint a dekoncentrációs városfejlesztési szándékok, részint a slumosodás, részint pedig a gazdaság jelentős átstrukturálódása (*posztindusztralizáció, privatizáció*) miatt is abszolút számban évtizedek óta csökken a munkahelyek száma (7., 8. táblázat), míg az eddig kevésbé központi területeken – a fejlődő alcentrumokban vagy a magasabb státuszú lakónegyedekben, ill. a korábban „visszafelzárkózott”, tradicionálisan lokális kisközpontokban, különösen az elmúlt 5–8 évben – a privatizációs folyamat kibontakozásával párhuzamosan effektíve is egyre több a munkahely (5., 8. táblázat). Mindezek ellenére – elsősorban a nagymértékű előregedés következményeként és mivel a belső városrészekben az aktív népesség csökkenése (1., 2. táblázat) jóval meghaladja a munkahelyek csökkenési arányát –, a relatív koncentráció (6. táblázat) folyamatosan növekszik.

Még inkább érzékelhető a city-képződésre utaló rendkívülien erősödő relatív koncentráció az V. kerületben (1970: 376,2%, 1990: 650,9%), amely az itt élő aktív népességnek a munkahelyek csökkenését (1970–1990: kb. 18 ezer, –13,6%) meghaladó mértékű fogyásával párosult.

Nem kis szerepet képviselt az abszolút csökkenésben az V. kerületben összpontosult szocialista nagyrésztök központjainak az 1980-as évek közepétől, a gazdasági rendszerváltás keretében fokozatosan történő, tömeges felszámolása.

A városközpont többi kerületében (I., VI., VII.), ha némileg mérsékeltebben is, de az V. kerületihez hasonló tendencia szerint alakul a munkahelyek koncentrációja, valamint a kettős arculatú VIII., IX. és XIII. kerületben is érzékelhető a city-sedésre utaló, relatív munkahelykoncentrációs folyamat (6. táblázat, 3. ábra). A három utóbbi kerület esetében:

3. ábra. Relatív munkahely-koncentráció (a/b) kerületenként. – a = a munkahelyek száma; b = a kerületben lakó aktív keresők száma; a koncentráció foka: 1 = kiemelkedő (a/b: 650,9, több évtizede tartó, erősödő city-képződéssel); 2 = magas (a/b: 143,2–204,7, fővárosi átlag feletti, több évtizede erősödő); 3 = közepes, A típus (a/b: 115,0, több évtizede stagnáló); 4 = közepes, B típus (a/b: 110–112,7, fejlődő inverziós, 1990 óta foglalkoztató funkcióval); 5 = kiegyenlítődő (a/b: 96,8, egyensúlyi helyzet felé tartó); 6 = gyenge, A típus (a/b: 86,1–88,7, foglalkoztatóból alvóvá degradálódó); 7 = gyenge, B típus (a/b: 68,4–77,8, egyensúlyi helyzet után degradálódó); 8 = jelentéktelen, A típus (a/b: 62,2–70,9, lassan fejlődő); 9 = jelentéktelen, B típus (a/b: 48,8–53,8, hullámszó); 10 = jelentéktelen, C típus (a/b: 54,1, fokozatosan csökkenő)

7. táblázat. A munkahelyek száma Budapesten

Kerület	1970	1980	1990	Kerület	1970	1980	1990
I.	26811	24129	22707	XIII.	118612	95524	87460
II.	41113	43005	42417	XIV.	73647	76766	71515
III.	43723	50391	49657	XV.	18706	24470	24596
IV.	69139	52751	44521	XVI.	19743	19903	20457
V.	133250	131569	115194	XVII.	9613	14903	16709
VI.	63537	55439	45939	XVIII.	25117	26623	29505
VII.	72671	62796	53812	XIX.	24061	17093	18129
VIII.	108941	94938	77247	XX.	31199	31053	29727
IX.	91731	83192	67797	XXI.	57057	49397	38512
X.	112127	99374	86589	XXII.	21958	20536	19554
XI.	99233	98252	88945	Összesen:	1294198	1207536	1087872
XII.	32209	35432	36883				

8. táblázat. A munkahelyek számának változása Budapesten

Kerület	1970-1980		1980-1990		Kerület	1970-1980		1980-1990	
	db	%	db	%		db	%	db	%
I.	-2682	-10,0	-1422	-5,9	XIII.	--23088	--19,5	-8064	8,4
II.	1892	4,6	-588	-1,4	XIV.	3119	4,2	-5251	-6,8
III.	6668	15,3	-734	-1,5	XV.	5764	30,8	126	0,5
IV.	-16388	-23,7	-8230	-15,6	XVI.	160	0,8	554	2,8
V.	-1951	-1,5	-16375	-12,4	XVII.	5290	55,0	1806	12,1
VI.	-8098	-12,7	-9500	-17,1	XVIII.	1506	6,0	2882	10,8
VII.	-9875	-13,6	-8984	-14,3	XIX.	-6968	-29,0	1036	6,1
VIII.	-14003	-12,9	-17691	-18,6	XX.	-146	-0,5	-1326	-4,3
IX.	-8539	-9,3	-15395	-18,5	XXI.	-7660	-13,4	-10885	-22,0
X.	-12753	-11,4	-12785	-12,9	XXII.	-1422	-6,5	-982	-4,8
XI.	-981	-1,0	-9307	-9,5	Összesen:	-86662	-6,7	-119664	-9,9
XII.	3223-	10,0	1451	4,1					

– a belső, eredetileg lakófunkciójú (ún. első lakóhelyöv) területeken (Belső-József-, -Ferenc- és Újlipótváros) a terciér tevékenység gyors ütemben növeli a munkahelyek számát, jelentősen fokozva a munkahelykoncentrációt, míg

– a külső, még a 19. sz.-i ipari forradalom idején kialakult ún. második munkahelyöv ipari jellegű szektoraiban (Külső-József- és -Ferencváros, Angyalföld), a poszt-indusztrializmus kibontakozása, ill. a hagyományos ipari válságáztatok recessziója nyomán csökkennek a munkahelyek.

←

Relative concentration of workplaces (a/b) by districts. – a = the number of workplaces; b = the number of active earners – inhabitants – in the district; the rate of concentration: 1 = very high (a/b: 650.9, existing since decades, increasing city formation); 2 = high (a/b: 143.2–204.7, over the capital average; increasing since decades); 3 = medium, type A (a/b: 115.0, stagnating since decades); 4 = medium, type B (a/b: 110.0–112.7, inversional form of development with employment function since 1990); 5 = balanced (a/b: 96.8; towards a balanced situation); 6 = weak, type A (a/b: 86.1–88.7, degeneration from employment function into a 'sleeping' one); 7 = weak, type B (a/b: 68.4–77.8, degradation after a balanced situation); 8 = insignificant, type A (a/b: 62.2–70.9, modestly developing); 9 = insignificant, type B (a/b: 48.8–53.8, waving); 10 = insignificant, type C (a/b: 54.1, gradually decreasing)

A X. kerület volt a történeti várostest (Kis-Budapest) hagyományos ipari külvárosi kerülete, ahol az előző pontban említett ipari vonatkozású okok vezettek munkahelycsökkenéshez, de ez még mindig növelte a relatív koncentrációt.

A város két évtizedes (1970–1990) decentralizációs törekvéseinek köszönhetően, egyes korábban gyenge foglalkoztató funkcióval rendelkező kerületek munkahelyszáma folyamatosan emelkedett, ami egy mérsékelt, de nem eléggé kielégítő *kiegyenlítődési folyamatra* utal (4. táblázat).

A kiegyenlítődési folyamat a legjobban a *magasabb társadalmi státusú*, eredendően lakófunkciójú (ún. második lakóhelyöv) budai (II., XII.) kerületek esetében és a XIV. kerületnél figyelhető meg (5., 6., 7. táblázat, 3. ábra). E kerületekben a rendszerváltás nyomán robbanásszerűen elszaporodó gazdasági kisszervezetek (elsősorban a kft-k) és a kereskedelmi tevékenység kiszélesedése növelte meg a munkahelyek számát úgy, hogy a XII. és XIV. kerület elvesztette korábbi lakójellegét és a mérsékelt (110% körüli relatív munkahelykoncentrációjú) foglalkoztató központok csoportjába került át (3. ábra).

Némiképpen rendhagyó a XI. kerület példája, amely hosszabb trendje és társadalmi státusa alapján a fent elemzett csoporthoz kapcsolható, annyi módosítással, hogy itt a korábbi eléggé jelentékeny foglalkoztató – elsősorban ipari – funkció révén munkahelycsökkenési (újabbán a gombamódra szaporodó kisszervezetekkel, ill. a *tercier* funkcióval kapcsolatban pedig munkahelynövekedési) folyamatok, összességében stagnáló munkahelykoncentrációt eredményeztek. (A kerület belvároshoz közeli területén pedig egyenesen a *city-sedés* csíráinak megjelenéséről beszélhetünk).

A munkahelykoncentráció szempontjából következő jellegzetes kerülethalmazt a *régi foglalkoztató funkciójukat elvesztett ipari elővárosok* (III., IV., XXI. és XXII. kerület) alkotják. Mindegyiküknél a jelentős mérték lakásépítés, ill. a posztindusztriális átalakulássegítette az alvóvárosi funkciók erősödését.

Érdekes, hogy az ún. belső agglomerációs övezet, régebben nagyon jellegzetes, két ipari funkciójú bolygóvárosa, a IV. kerület (Újpest), ill. a XXI. kerület (Csepel) a nagyarányú lakótelepszerű építkezések révén hogyan alakult át 1970-hez képest közepes foglalkoztató központból alvóvárossá (5., 6., 7. táblázat, 3. ábra).

A legendás „vörös Csepel” mítosza mára már illúzió, a nehézipari ágazati recesszió és a rendszerváltás nyomán a kerületet olyannyira meghatározó gyáróriás – a Csepel Művek – elvesztette korábbi jelentőségét, fontosságát, és a szocialista-(lakótelep-)jellegű, „újvárossá” átépített városközpont – a maga sajátos társadalmi problémáival – a főváros alacsony státusú lakó negyedévé alakult át.

A munkahelykoncentrációt tekintve utolsó, egyben a leggyengébb csoportot, az ún. belső agglomeráció K-i szektorában fekvő, összefüggő 6 kerületet (XV., XVI., XVII., XVIII., XIX. és XX.) tömörítő peremkerületi, alvóvárosi zóna alkotja. Közülük a XVI., XVIII. és XX. kerület fokozatosan, kismértékben javuló koncentrációjával (6. táblázat), a munkahelyek lassú decentralizációs folyamatába illeszkedik. Ezek az elővárosi kerületek Nagy-Budapest létrehozása után hosszú ideig (több mint két évtizedig) önálló, városkörnyéki típusú életet éltek A fővároshoz történő fizikai és társadalmi integrálódási folyamatuk erős megkésettiséget mutatott, ami csak az 1970-es évek végétől vett nagyobb lendületet. A XV., XVII. és XIX. kerület a nagy lakótelepek (Újpalota, Rákoskeresztúr és Kispest városközpont) megépítése után egyoldalúan alvóvárossá alakult át, s munkahelykoncentrációjuk még csökkent is.

A munkahelyek számának változási jellemzői az 1970-es évtizedben

A munkahelyek száma egyes dekádonként mind területileg, mind pedig strukturálisan eltérő mozgásfolyamatok szerint változott. Az 1970-es évtizedben – elsősorban a korszakra annyira jellemző tömeges lakásépítés városrendezési hatásai miatt – *nagyobb strukturális változások* bolygatták meg a főváros életét, mint azt követően. Ezt bizonyítja, hogy a munkahelyek változásának szórása ekkor 84%-os, ezzel szemben a következő évtizedben csak alig több mint 34%-os volt (8. táblázat). Az egyes területi típusok az alábbiak szerint rendszerezhetők:

1. Összvárosi szinten közel 7%-kal (mintegy 87 ezerrel) csökkent a munkahelyek száma; a *fővárosi átlagot* (–6,7%) meghaladó csökkenést 10 (I., IV., VI., VII., VIII., IX., X., XIII., XIX. és XXI.) kerületben tapasztalhattunk. A IV., XIII. és XIX. kerületben részben a nagyipari profil, másrészt – különösen a IV. és XIX. kerületben – az elhatározott lakásépítési területek előkészítése céljából történő nagy – kisvárosias beépítés, de alközponti jellegű – területek lebontása miatt kiemelkedő mértékben (19,5–29,1%-kal) csökkent a munkahelyek száma. A városközponti elhelyezkedésű I., VI., VII. kerületben a decentralizációs (munkahelykitelepítési) tevékenység, a VIII., IX., X. és XXI. kerületben pedig a lassan megjelenő posztindusztralizálódás indukálta a mérsékelt (9,3–13,6%-os) csökkenést.

2. A *munkahelyek számszerű stagnálása* (–6,5–0,8%) 5 kerületet jellemzett (V., XI., XVI., XX., XXII.), közülük megkülönböztetett jelentősége miatt az V. emelendő ki, mert mindenféle decentralizációs szándék ellenére Budapest elsődleges foglalkoztató központjában (ún. első munkahelyöv), mindössze alig 2000-rel (1,5%-kal), a fővárosi átlagnál jóval kisebb mértékben csökkent a munkahelyek száma.

3. Az eddigi negatív tendenciákkal szemben *enyhe* (4,2–10,2%-os) *növekedés* jellemzett két budai (II. és XII.), valamint két pesti (XIV., XVIII.) kerületet. A társadalmi fejlettség bázisán főként a budai oldalon bontakoztak ki a progresszív változási folyamatok, jelen esetben a második gazdaság, ami spontán (megtört) módon növelte a foglalkoztatást, míg a pestin a nagy lakótelepépítések (XIV. kerület: Füredi úti, XVIII. kerület: Havanna) a járulékos – tömeges társadalmi igényként fellépő ellátási – funkciók kikényszerítették a munkahelyek számának bizonyos mértékű központilag vezérelt növelését.

4. A munkahelyszám változásának pozitív pólusát három *erős* (15,3–55,3%-os) *növekedéslü kerület* (III., XV., XVII.) reprezentálta, ahol – mint a III. és a XV. kerületben – nagy lakótelepek (III. kerület: Óbuda városközpont, XV. kerület: Újpalota) létesültek, s a lakosság ellátási igényei munkahelylétesítést tettek szükségessé, vagy a rendkívüli elmaradottság (szinte falusias struktúra) – a XVII. kerületben – a decentralizációs, jelen esetben integrációs-nivelláló, szubcentrumokban gondolkodó várospolitikai szándékkal találkozott.

A munkahelyek változási trendje az 1980-as dekádban

Az 1980-as években – az eladósodási folyamat hatására kibontakozó, *nagymértékű gazdasági pangási*, később recessziós folyamat miatt – az előző évtized mesterségesen

fenntartott „aranykorát” meghaladóan, a fővárosban csaknem 10%-kal, mintegy 120 ezerrel csökkent a munkahelyek száma, amelynek területi sajátosságai a következők voltak:

1. A *budapesti átlagot (9,9%) meghaladó (12,4–22,0%-os) munkahelycsökkenés* 8 kerületnél (IV., V., VI., VII., VIII., IX., X. és XXI.) következett be. A városi átlag kétszeresét megközelítő, vagy meghaladó (18,5–22,0%) csökkenés az ipari recesszió és strukturális átalakulás által leginkább érintett, a régi várostest ipari külvárosi (VIII. kerület: Külső-Józsefváros, IX. kerület: Külső-Ferencváros), ill. a nehézipari orientációjú, elővárosi XXI. kerületben, Csepelen jelentkezett.

Figyelemre méltó jellegzetességként emelhető ki ez utóbbi kerületnél, hogy Budapesten már 1970 óta folyamatosan itt a legmagasabb a *kerületen belül dolgozó keresők* száma (9. táblázat), bár a nagyarányú lakótelep-építés – különösen az 1980-as években – komoly mértékben csökkentette ezt.

A városperemi nagy alvóvárosok felépítése jelentősen megnövelte a városon belül a lakó- és munkahelyek elkülönültségét, fokozta a városrészek közötti (belső) ingázást. Így a régi típusú, nagyüzemek által uralt, főként kevésbé kvalifikált és fizikai dolgozókat foglalkoztató elővárosi (pl. IV.), vagy külvárosi (pl. X.) kerületekben volt a legmagasabb a kerületen belüli munkahelyen dolgozók részesedése.

9. táblázat. A lakóhely kerületben dolgozó keresők részesedése a kerület összes aktív keresőiből, %

Kerület	1970	1980	1990
XXI.	68,2	59,6	48,7
IV.	60,5	48,6	37,3
X.	52,4	39,1	38,7

A munkahely–lakóhely éles szétválása a kvalifikáltabb munkavállalóknál jelentkezik (pl. a II. és az V. kerület városi átlagot meghaladó részesedése a Budapesten kívül dolgozó kiingázókból), vagy a nagyon alacsony társadalmi státusú (szakképzetlen, fizikai munkásokat tömörítő), funkciószegény, munkahelyhiányos falusi településeket – jelen esetben az agglomerációs, ill. bejárású övezet K-i és DK-i szektorát, az ún. Tápió-vidéket – jellemzi. Jellegzetes, hogy pl. az V. kerület tercier munkahelyein (irodák, bankok) nagyon jelentős a bejárású övezetből – a Tápió-vidékről – beingázó takarítónők részesedése stb.).

A városközponti kerületek közül mindenféle korábbi decentralizációs deklaráció, ill. szándék ellenére a gazdasági átrendeződés csak ebben az évtizedben csökkentette számottevőbben (több mint 12%-kal, kb. 16 ezerrel) a főváros foglalkoztató súlypontjában, az V. kerületben (ún. első munkahelyöv) a munkahelyek számát.

2. *Enyhe* – a fővárosi átlagnál (9,9%) valamivel kisebb – *munkahelycsökkenés* (4,3–9,5%) 6 kerületben jelentkezett (I., XI., XIII., XIV., XX. és XXII.); ahol az I. kerület esetében az V. kerületnél vázolt városközponti jellemzők, a többenél az ipari tevékenység leépülése szüntetett meg munkahelyeket.

3. Az elővárosi lakóterületeken (II., III., XV. és XVI. kerület) a *privatizáció gyors térnyerése* – különösképpen a kiskereskedelmi bolthálózattal és szolgáltatásokkal korábban gyengén ellátott lakóövezetek kereskedelmi tevékenységének nagyméret fejlődése révén, míg a lakótelepi alvóvárosokban (pl. III. kerület: Békásmegyér, XV. kerület: Újpalota) is – a *munkahelyek számának stagnálását* (–1,5–2,8%) eredményezte.

4. Végezetül a területi kiegyenlítődési folyamat keretében *munkahelyszám-növekedés* (4,1–12,1%) 4 kerületnél (XII., XVII., XVIII. és XIX.) jelentkezett. A XII. kerületben a magas társadalmi státusú népesség vállalkozókészsége, valamint a gyenge kereskedelmi és szolgáltatóipari ellátottság emelte spontán módon a munkahelyek számát. A XVII. és XIX. kerületnél a nagy lakótelep-építési (XVII. kerület: Rákoskeresztúr,

XIX. kerület: Kispest városközpont) tevékenység nyomán utólagosan kibontakozó, „*halasztott*” járulékos ellátási igények váltottak ki munkahelyszám-növekedést. Itt még voltak irányított (központilag vezérelt) munkahelyteremtő akciók, de már megjelentek a spontán (piackereső) elemek is.

A várostesttől meglehetősen elkülönült helyzetű, önálló elővárosi településcsoportot alkotó XVII. kerületben a régebben központilag elindított folyamat (*a várostesthez való* műszaki-fizikai, közlekedési és társadalmi *integrálódás*), azaz a korábbi, szinte falusias struktúra átalakítási folyamata csak megkésetten, egy dekonjunkturális időszakban következhetett be. E kerületnél mutatkozott meg talán a legpregnansabban – az önkormányzati időszak előtt – az alulfejlett településrész központi hatalommal szembeni gyenge érdekérvényesítő képessége.

A munkahelyszám-változások sajátosságainak területi típusai

Ha a munkahelyek számának változását a vizsgált időszak (1970–1993) egészére nézve próbáljuk területi csoportokba rendezni, a klasszifikáció alapján a következő jellegzetes területi csoportok rajzolódnak ki (4. ábra).

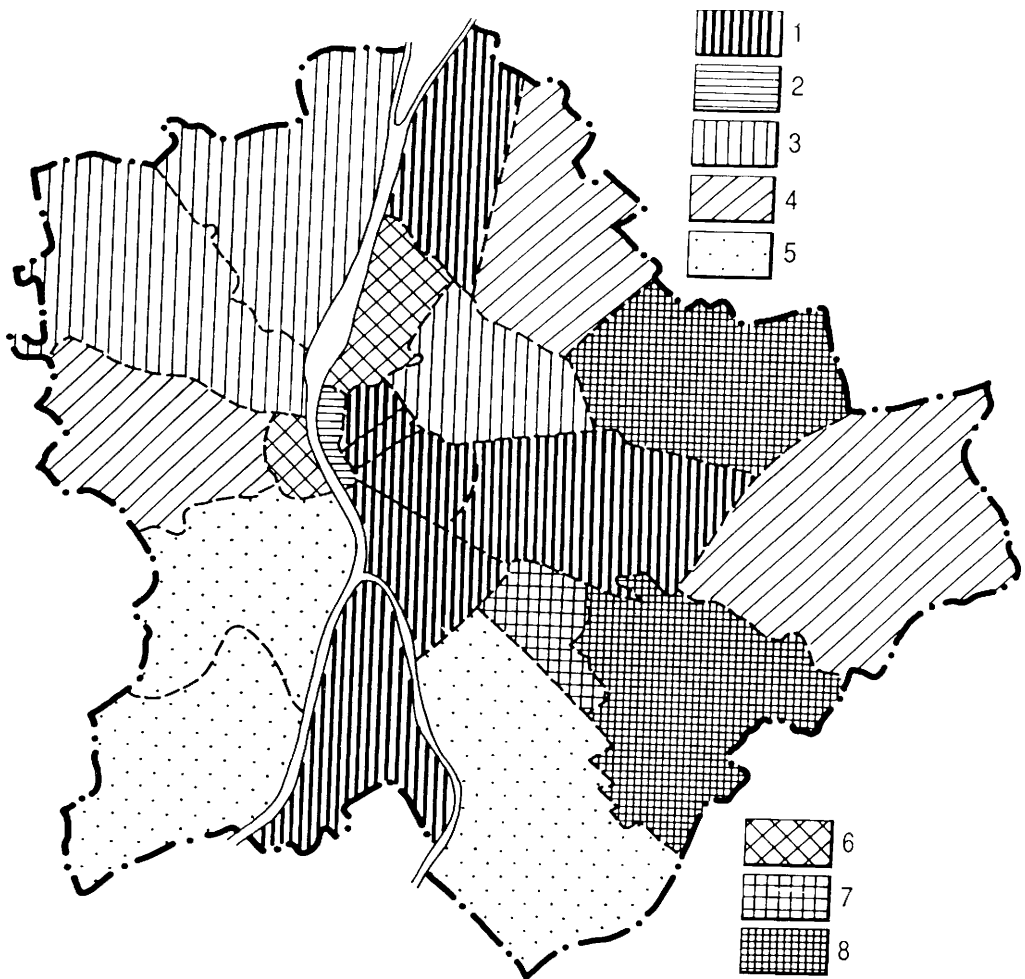
1. *A több évtizede a budapesti átlagot meghaladó munkahelycsökkenés* területei, amelyek két altípusra bonthatók:

– A városközpontban a city-képződés által érintett kerületekben (VI., VII. kerület, továbbá VIII. kerület: Belső-Józsefváros, IX. kerület Belső-Ferencváros) a munkahelyszám csökkenése bizonyos strukturális átrendeződés miatt, egy relatív koncentrációs folyamattal kölcsönhatásban zajlik. Véleményünk szerint – amit az elmúlt 3–5 év tendenciái, a *felerősödött citysedés* révén igazolni látszanak – a közeljövőben – az esetleges gazdasági élénkülés hatására – a csökkenési folyamat lényegesen mérséklődhet, sőt akár le is állhat.

– Az ipari kül- (VIII. kerület: Külső-Józsefváros, IX. kerület: Külső-Ferencváros, X. kerület: Kőbánya), vagy elővárosokban (IV. kerület: Újpest, XXI. kerület: Csepel) a gazdasági recesszió és az ipar strukturális átalakulása (a posztindusztriális fejlődés) jelentős mértékben csökkentette a munkahelyeket, s a csökkenés minden valószínűség szerint – az elavult ágazatok még mindig túlzott jelenléte miatt – tovább fog folytatódni; a két elővárosi kerületben (IV., XXI.) a nagymértékű lakótelepépítések (IV. kerület: Újpest városközpont, Káposztásmegyér, XXI. kerület: Csepel városközpont) *funkcionális átalakulást* eredményeztek, a korábbi ipari foglalkoztató bolygóvárosok alvóvárosokká alakultak át.

2. A még mindig a főváros munkahelyi súlypontjának tekinthető – s a nemzetközi funkciók várható élénkülése révén egyre inkább azzá váló – V. kerületet csak átmeneti relatív romlás sújtotta, ami a gazdasági rendszerváltás és átalakulás következményeként (pl. trösztök felszámolása) jött létre. Ebben a kerületben indult meg egy *tágabb európai nagytérség* – a Kárpát–Balkán régió – *nemzetközi szervezőközpontjának*, valóságos *CBD-jének kialakulása*, ami az európai integrálódási folyamattal párhuzamosan szélesedni fog.

3. A magasabb társadalmi státusú budai II. és III. és a pesti XIV. kerület alkotja az 1980-ig növekvő, azóta a budapesti átlagnál (– 9,9%) kisebb munkahelycsökkenéssel rendelkező *relatív romló helyzetű* kerületcsoportot. A munkahelyek számát a III. és XIV. kerületben a nagy lakótelepek (III. kerület: Óbuda városközpont, Békásmegyér, Kaszás-

4. ábra. A munkahelyek számának változása kerületenként. – 1 = huzamos csökkenés (a budapesti átlagot több évtizede meghaladó mértékű csökkenés); 2 = relatív romlás, A típus (a fővárosi átlagot csak 1980 óta meghaladó csökkenés); 3 = relatív romlás, B típus (1980-ig növekedés, majd átlag alatti mértékű csökkenés); 4 = relatív romlás, C típus (1980-ig gyors, majd lefékeződött növekedés); 5 = stagnálás (több évtizede a fővárosi átlagnál kisebb mértékű csökkenés); 6 = relatív javulás, A típus (1980-ig átlag feletti, majd alatti csökkenés); 7 = relatív javulás, B típus (1980-ig átlag alatti csökkenés, majd növekedés, inverzió); 8 = relatív javulás, C típus (több évtizede tartó, 1980 óta gyorsuló növekedés)

Types of the changes in the number of workplaces by district. – 1 = permanent decrease (decrease in higher degree than the average of Budapest since decades); 2 = relative decrease, type A (decrease over the average since only 1980); 3 = relative decrease, type B (increase till 1980, then decrease under the average); 4 = relative decrease, type C (rapid increase till 1980, then slowed down growth); 5 = stagnation (decrease under the average since decades); 6 = relative increase type A (decrease over the average till 1980, then under the average); 7 = relative increase, type B (decrease under the average till 1980, then increase, inversional form); 8 = relative increase, type C (increase since decades accelerating since 1980)

dülő, Római út; XIV. kerület: Füredi út) járulékos ellátási igényei, a II. kerületben a második gazdaság, majd ezt követően a privatizációs folyamatban az itt élő lakosság (Budapest elitje) magas vállalkozási hajlandósága emelte, s a folyamat mindenképpen öngerjesztő sajátosságokat hordoz.

4. A budapesti társadalmi piramis csúcsán található, budai-hegyvidéki XII. kerületben, valamint az elővárosi jellegű – erős alvóvárosi jegyeket hordozó – XV. és XVII. kerületben 1980-ig gyors munkahelynövekedés jelentkezett, ami azóta lényegesen lefékeződött – s ezáltal *relatív romlott* –, de még mindig pozitív irányultságú. A munkahelyek letelepedését a XII. kerületben a második gazdaság, majd a privatizációs folyamat indukálta, a másik két kerületnél a nagy lakótelepek járulékos ellátási igényei, a városhoz történő integrációs, nivelláló, decentralizáló városfejlesztési gyakorlat, valamint a felgyorsult privatizációs folyamat (a nagy lakótelepek általánosan jellemző siralmas kereskedelmi ellátottsága) növelte.

5. Három, ún. vegyes (lakó- és mérsékelt ipari foglalkoztató) funkciójú kerületben (XI., XX., XXII.) a munkahelyek stagnálása volt jellemző, hiszen több évtizede a budapesti átlagnál kisebb munkahelycsökkenést regisztrálhattunk. Közülük a növekvő társadalmi státuszú XI. kerület emelendő ki, ahol a privatizációs átalakulás munkahelybővítő tendenciája ellensúlyozni tudta az állami nagyipar munkahelyeinek csökkenését.

6. Az I. és XIII. kerületben a munkahelyek száma *relatív javuló* tendenciát mutatott, ami 1980-ig a budapesti átlagot (–6,7%) meghaladó, azóta annál kisebb (–9,9%) munkahelyszám-csökkenésben nyilvánult meg. Az I. kerületre és a XIII. kerület belső, újlípótvárosi részére az 1. pontban jellemzett városközponti sajátosságok, a külső XIII. kerületben, Angyalföldön viszont az 1. pont ipari külvárosokról szóló tendenciái érvényesek, de a tradicionálisan magas társadalmi státusú Újlípótvárosban fokozottan észlelhető privatizációs folyamatok át tudták venni a munkahelylétesítés területén a dominanciát az iparral szemben.

7. A relatív munkahelyszám-javulás inverziós reprezentánsa a XIX. kerület, ahol a korábbi (1980-ig tartó, a főváros átlagot meghaladó) csökkenési folyamat azóta növekedésre váltott. Kispesten 1980 körül fejeződött be a régi, kisvárosias, tisztviselőtelep-jellegű elővárosi lakónegyed úgyszólván teljes lebontása, ez csökkentőleg hatott a munkahelyszámra, majd az óriás alvó- (lakótelep) város megépítése után a járulékos ellátási igények (óvoda, iskola, kereskedelem, szolgáltatás) kikényszerítették a munkahelyek növekedését, amit a privatizációs folyamat a 90-es években kiteljesített.

8. Végezetül két ún. belső agglomerációs pesti peremkerületben (XVI., XVIII.) relatív javulás jellemezte a munkahelyszám-változást oly módon, hogy 1980-ig folyamatos, azóta pedig gyorsuló munkahelynövekedés jellemzi őket. A jellemzően családiházias, kertvárosi beépítésű, alvó-elővárosokban, továbbá a régi, bizonyos mértékben még vissza is fejlesztett lokális alközpontokban, sőt még a családiházias lakóterületeken is a privatizáció és a munkanélküliség jelentkezése kényszervállalkozók révén növelte a munkahelyeket.

A munkahelykezelés mai gyakorlata

A munkahelyek leépítésének jogszabályban előírt előzetes bejelentése egyre kevésbé tükrözi a munkaadók tényleges munkahelymegszüntetési szándékait és jelentős túlbiztosítást mutat. 1993 folyamán közel 45 ezer munkahely megszűnését jelentették be

előzetesen, ebből azonban csak mintegy 18 600 történt meg (41%). 1994 első két hónapjában még kedvezőbb volt a szituáció, mert a leépítésre bejelentett 5000 munkahelynek ténylegesen csak a negyede szűnt meg.

A munkaerőpiac bizonyos stabilizálódását jelzi az is, hogy egyértelműen csökken a bejelentett létszámleépítés. A munkaadók 1990-ben előzetesen még csak 13 333 munkahely megszüntetését jelentették be, a következő évben viszont ennek már többszörösét (59 841). A csúcst 1992-ben volt (61 390 bejelentett megszüntetés), ehhez képest az 1993-as érték (44 928) már javulást jelez.

A fővárosi munkanélküliség a jövőt illetően több kedvező vonással is rendelkezik. Ezek közé tartozik, hogy a regisztrált munkanélküliek átlagosnál nagyobb része vállal „feketén” munkát. A dolog természete miatt erre vonatkozóan pontos adataink nincsenek ugyan, de elég sok munkáltató emleget munkaerőhiányt olyan szakmákban is, ahol a hivatalos adatok szerint jelentős a munkanélküliség. Ennél fontosabb azonban, hogy a fővárosi munkanélküliek túlnyomó része elegendő iskolai végzettséggel rendelkezik ahhoz, hogy valamilyen irányba át lehessen képezni.

Másik lényeges szempont, hogy a munkanélkülieknek csak kb. 1/5-e idősebb 45 évesnél, így az érintettek többségét életkora alapján is érdemes átképezni. Így nem meglepő, hogy a képzési támogatásban részesülők kb. 40%-a budapesti. Az 1993 folyamán átképzésre fordított 911 millió Ft felhasználásával közel 13 ezren jutottak új ismeretekhez, ami a munkanélkülieknek kb. 1/5-ét sem teszi ki.

Az átképzés jelenleg a legfontosabb aktív eszköz a budapesti munkanélküliség kezelésében. Fontosságát jelzi, hogy 1992-ben az átképzés keretében új ismeretekhez jutók száma még a háromezret sem érte el. A munkanélküliek átképzési lehetőségei meglehetősen kedvezőek, mivel kb. 400 szakmában, ill. munkakörben vannak tanfolyamok. Ennek ellenére itt is jelentkezik az általános probléma: semmiféle garancia nincs arra, hogy az új szakmához vagy képzettséghez jutó munkanélküli el is tud helyezkedni. Reprezentatív adatok szerint Budapesten az átképzésben részesültek kb. 40%-a talált magának új munkahelyet.

A józan megfontolás azt diktálná, hogy a kiterjedt átképzési programok 1994-ben is folytatódjanak. Ehhez azonban jelenleg még hiányzik a fedezet egy része, így – remélhetőleg átmeneti – megtorpanás következett be.

Ugyancsak kedvezőtlen jelenségnek ítéltető, hogy különböző okok következtében csak csekély mértékű a részmunkaidős foglalkoztatás és a közhasznú munkavégzés. Magyarországon ma még meglehetősen nagy az idegenkedés a részmunkaidős foglalkoztatástól, a fejlett országokban viszont fontos eszköz a munkanélküliség csökkentésében. Ennek alapján várható, hogy az ilyen fajta foglalkoztatásnak a jövőben nálunk is növekedni fog a szerepe, ehhez azonban szükség van a munkaadók érdekeltségének fokozására is.

IRODALOM

BELUSZKY P. 1992. Budapest és a modernizáció kihívásai. – Tér és Társadalom 6. 3–4. pp. 15–54.

BERTALAN J.–BERTI B. 1984. A budapesti agglomeráció ingavándor-forgalma. – Demográfia 27. 1. pp. 77–97.

Budapest általános rendezési terve. – BVTV, 1988, 253 p.

- Budapest általános rendezési tervkoncepciója. – BUVÁTI, 1993
- A budapesti agglomeráció regionális rendezési terve. – BVTV–PTTV, 1986, 147 p.
- CSANÁDI G.–LADÁNYI J. 1992. Budapest térbeni–társadalmi szerkezetének változásai. – Akad. Kiadó Bp. 160 p.
- ENYEDI GY. 1992. Budapest Európában. – Tér és Társadalom 6. 3–4. pp. 5–14.
- GYÖRGY P.–Ifj. DURKÓ ZS. 1993. Utánzatok városa – Budapest. – Cserépfalvi Kiadó, Bp. 186 p.
- LADÁNYI J. 1988. A lakóhelyi szegregáció alakulása Budapesten 1930 és 1980 között. – Valóság, 31. 3. pp. 70–81.
- LENCSES F. 1986. A napi ingázás negyedszázada (1960–1984). – Társadalomkutatás 3–4. pp. 50–68.
- PROBÁLD, F. 1974. A Study of Residential Segregation in Budapest. – Annales Universitatis Sectio Geographica 9. pp. 103–112.
- SZELÉNYI I. 1990. Városi társadalmi egyenlőtlenségek. – Akad. Kiadó, Bp. 184 p.
- TAJTI E. 1962. Budapest munkaerővonzása. – Földr. Közl. 10. 3. pp. 255–278.

CONDITIONS OF EMPLOYMENT AND TRENDS OF THEIR CHANGE IN BUDAPEST

by *L. Iván* and *Z. Dövényi*

S u m m a r y

The study attempts

- to review the process of changes in the number of active earners in Budapest showing its main regional processes between 1970 and 1993,
- to demonstrate the changes of their structural distribution for the period investigated,
- to present the changes in the number of workplaces in the capital and their concentration on a district level showing the new trends of spatial changes in the period mentioned above,
- to deal with the policies of workplace management and unemployment problems.

During the 20-year period investigated the volume and share of the active population of Budapest has dramatically fallen in the old built-up inner districts (nos. 1, 5, 6, 7, 8 and 9). On the contrary, the rate of active earners has increased greater than the capital average in the districts of fringe area mainly, where extensive housing estates have been constructed.

But the importance of the residential function of the inner quarters has diminished considerably and this type of function has been transferred into the intermediate and outer zones of the city.

Looking at the structural distribution of active population in Budapest it is obvious that by now the capital has reached the phase of postindustrial development as a consequence of the expansion of its tertiary functions. The former industrial – then tertiary-industrial – metropolis has gradually become a large city with a dominant (60 per cent) share of service activities. By 1990 there was not a single district with industrial character in Budapest.

Originating from the internal pattern of workplaces there is a heavy spatial concentration among them. So there is an 'incongruency' between the number of active earners and the concentration level of workplaces deriving from functional specialization. Namely the majority of (tertiary and quaternary) workplaces concen-

trates in the urban centre (first workplace belt, city, CBD) while the industrial workplaces – along the main transport lines – are regulated into so-called 'sectorial zones' (second workplace belt in the intermediate zone of the capital).

The number of workplaces are decreasing in the inner parts of the city since a long time because of the deconcentrative purposes of city development, the spreading slum areas, the restructuralization of the economy (privatization, postindustrialization) while there is an increase in the number of workplaces in the previously less favoured areas (developing secondary centres, residential quarters with higher prestige, underdeveloped traditional local centres) parallel with the accelerated tertiary type of development taking place on the basis of privatization.

In spite of all these processes the relative concentration of workplaces increase continuously in the city core. It derives from the unfavourable age structure of population in the downtown area, because the measure of decrease in active population in the inner city is far more greater than the rate of decline in workplaces. This situation led to a permanent increase in the relative concentration of workplaces in the city core (CBD functions of the district 5).

A certain stabilization of the labour market in Budapest is marked by the decrease in the announced reduction of employees compared with the highest values in 1992.

As for the future of unemployment situation in Budapest it has more favourable features eg.: a greater part of registered unemployed people can appear on the black labour market than the average and the age structure and educational level of the unemployed in the capital is far more favourable than in the country and their main part is suitable for retraining.

Translated by T. TINER